

การพัฒนาองค์ประกอบและตัวชี้วัดความสุขมวลรวมของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

Gross Happiness Components and Indicators Development of Community Based Tourism Management

รุ่งรัตน์ หัตถกรรม¹ ราเมศร์ พรหมชาติ²
 นรินทร์ เจตธำรง³ วีรากร รัตกุล⁴ กนกเกล้า แกล้วกล้า⁵
 Rungrat Hatthakam¹ Ramate Promchart²
 Narin Jeatamrong³ Weerakorn Rattakul⁴ Kanokkaow Keawkla⁵

บทนำ

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของประเทศไทยเป็นอย่างมากและที่เห็นอย่างชัดเจน ได้แก่ การขยายตัวของ GDP ซึ่งรวมทั้งปี 2559 สาขาโรงแรมและภัตตาคารขยายตัวร้อยละ 10.3 รายรับจากการท่องเที่ยว 2,510.8 พันล้านบาท เพิ่มขึ้นร้อยละ 11.1 รายรับจากนักท่องเที่ยวต่างชาติ 1,641.3 พันล้านบาท รายรับจากนักท่องเที่ยวไทย 869.5 พันล้านบาทอัตราเข้าพักเฉลี่ยอยู่ที่ 66.6 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560) เกิดการสร้างงานโดยเฉพาะความต้องการของตลาดแรงงานภาคการท่องเที่ยวและงานโรงแรมเป็น 1 ใน 10 อันดับแรกที่เป็นที่ต้องการของแรงงานมากถึง 8.29% (ประชาชาติธุรกิจออนไลน์, 2559) เพิ่มมูลค่าการส่งออกและมูลค่าภาษี รวมทั้งการกระตุ้นการลงทุน การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ และการใช้จ่ายเงินของภาครัฐ (จิรา, 2557) ทั้งนี้ปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจเดินทางมาเที่ยวยังประเทศไทยของนักท่องเที่ยวเป็นเพราะความสวยงามของแหล่งท่องเที่ยว อาหารไทย ความคุ้มค่าเงิน วัฒนธรรมและศาสนา และความหลากหลายของกิจกรรมต่างๆ กระนั้นก็ตามแม้การท่องเที่ยวจะสร้างรายได้และสร้างการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่อีกด้านหนึ่งการท่องเที่ยวกลับก่อให้เกิดผลกระทบต่อความยั่งยืนของระบบนิเวศ สังคมและวิถีชีวิตของคนในชุมชนด้วย เช่น การที่นักท่องเที่ยวจำนวนมากเข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่มากกว่าที่สิ่งแวดล้อมจะรองรับได้จนเกิดปัญหาขยะ น้ำเสีย จนสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมในที่สุด เกิดปัญหาขัดแย้งกับคนในชุมชน เช่น ปริมาณน้ำไม่พอใช้ ปัญหาบุกรุกที่ดิน วัฒนธรรมในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป (สุดถนอม, 2559) ทั้งนี้กระบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มท่องเที่ยวที่ก้าวหน้าเพื่อสร้างอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในอนาคตนั้น

1 สาขาวิชาการท่องเที่ยวและการโรงแรม คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

2 สาขาวิชาการท่องเที่ยวและการโรงแรม คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

3 สาขาวิชาการท่องเที่ยวและการโรงแรม คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

4 สาขาวิชาการท่องเที่ยวและการโรงแรม คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

5 สาขาวิชาการท่องเที่ยวและการโรงแรม คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

จะให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวที่รับผิดชอบต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวที่เป็นธรรม โรงแรมที่มีนโยบายการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการทางการท่องเที่ยวที่เป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวที่สร้างสรรค์ขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวที่มีจำนวนมากขึ้นและมีค่านิยมในการเดินทางท่องเที่ยวที่หลากหลายแตกต่างกันไปตามลักษณะพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวขณะเดียวกันแนวโน้มการท่องเที่ยวในอนาคต ผู้คนมีแนวโน้มที่จะต้องการท่องเที่ยวในแบบใกล้ชิดธรรมชาติและใช้บริการทางท่องเที่ยวด้านทักษะภูมิปัญญาสูงขึ้น ดังนั้นการท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงจะมีบทบาททางการท่องเที่ยวมากขึ้นในอนาคต (ผู้จัดการ Online, 2551)

การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นหนึ่งในกระแสการท่องเที่ยวแบบนิยมท้องถิ่น (Localism) ที่กำลังได้รับความนิยมในหมู่นักท่องเที่ยวที่ชื่นชอบวิถีชีวิตของคนยุคใหม่ เนื่องด้วยนักท่องเที่ยวได้ตระเวนไปในพื้นที่และฝังตัวอยู่กับคนพื้นถิ่น เรียนรู้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของผู้คน เป็นการเปิดโอกาสให้ได้เห็นลักษณะความเป็นท้องถิ่นของเราเอง (Own Locality) ซึ่งหากมีการเดินทางท่องเที่ยวแบบนี้มากขึ้น จะเป็นการเปิดโอกาสให้เกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงท้องถิ่นได้อย่างสร้างสรรค์ เรียกได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวแบบ Staycation ซึ่งเป็น Localism ขั้นสุดที่ไม่ได้เพียงนิยมท้องถิ่นของคนอื่น แต่เป็นการนิยมท้องถิ่นของตนเองผ่านการท่องเที่ยวแบบคนนอกที่เปิดโอกาสให้ได้สำรวจท้องถิ่นที่คุ้นเคยที่สุดแต่อาจรู้จักน้อยที่สุด ซึ่งอาจเป็นเหตุผลที่ทำให้ Staycation กลายเป็นเทรนด์การท่องเที่ยวที่น่าสนใจของปี 2559 (โตมร, 2559) ลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชนคือ ชุมชนจะต้องเป็นผู้กำหนดทิศทางขึ้นเองบนพื้นฐานที่ทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรร่วมกัน โดยคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ ซึ่งฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวจะได้แก่ ธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และวิถีชีวิตของชุมชน เป็นต้นทุน และปัจจัยในการดำเนินงานโดยจะต้องมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถในการจัดการท่องเที่ยว มีกระบวนการทำงานอย่างเป็นระบบ รวมทั้งเน้นความยั่งยืน เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นและฐานทรัพยากรชุมชน (สินธุ์, 2551)

เมื่อชุมชนกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวชีวิตของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนั้นจะได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยวทั้งทางเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมการท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงถือเป็นการแก้ปัญหาได้อย่างยั่งยืนเนื่องจากการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกิดขึ้นมาจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่มาจากฐานความต้องการของคนในชุมชนอย่างแท้จริงซึ่งทุกคนจะมีความรู้สึกของการเป็นเจ้าของร่วมกัน รวมทั้งแรงในกิจกรรม รวมทั้งรายได้และผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น และร่วมกันรักษาไว้ซึ่งวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน ดังนั้น สิ่งหนึ่งที่บ่งบอกถึงความสำเร็จของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนในฐานะที่เป็นเครื่องมือการพัฒนาชุมชนให้เกิดความก้าวหน้าและยั่งยืนคือ “ความสุขของคนในชุมชน และคนมาเที่ยว” ซึ่งคนในชุมชนจะต้องร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมจัดการ ร่วมทุกข์ ร่วมสุข ร่วมรับผิดชอบ ร่วมรับผลประโยชน์ โดยกระบวนการมีส่วนร่วม การที่จะบ่งบอกว่าชุมชนเป็นชุมชนแห่งความสุขหรือไม่นั้น ต้องอาศัยเครื่องมือหรือตัวชี้วัด (Indicators) ที่จะสามารถบ่งบอกได้ว่าพื้นที่นั้นมีความสุขมากน้อยเพียงใด ดังนั้น การมีเครื่องมือที่ชี้วัดโดยเฉพาะของพื้นที่จะสามารถบ่งบอกถึงความสุขของพื้นที่นั้นๆ ได้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือวัดผลกระทบที่เกิดขึ้นกับวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติของแหล่งท่องเที่ยวได้อีกด้วย (Blancas, et al., 2011)

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า การดำเนินการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้เกิดความดุลทั้งในแง่ของคนในชุมชนและนักท่องเที่ยวที่มาเยือนจะต้องคำนึงถึงความสุขของคนในชุมชนประกอบด้วยเพื่อให้เกิดความยั่งยืนของการท่องเที่ยวโดยชุมชน เสริมสร้างความยั่งยืนของคุณภาพและมาตรฐานของการท่องเที่ยวให้สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง และเพื่อลดและป้องกันผลกระทบและวิกฤติที่เกิดจากการท่องเที่ยวโดยชุมชน การมีตัวชี้วัดความสุขของชุมชนและนักท่องเที่ยวของการท่องเที่ยวโดยชุมชน จะเป็นมาตรฐานการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้เกิดชุมชนแห่งความสุขอย่างแท้จริงบทความนี้จึงได้ทบทวนความรู้ที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบและตัวชี้วัดความสุขมวลรวมของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนจากเอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ทราบองค์ประกอบและตัวชี้วัดความสุขมวลรวมของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน และสามารถนำมาใช้ประเมินองค์ประกอบและตัวชี้วัดความสุขมวลรวมของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้

การท่องเที่ยวโดยชุมชน

แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community based tourism - CBT) ที่ผ่านมามีการขยายตัวอย่างรวดเร็วโดยถูกคาดหวังว่าจะเป็นวิธีการจัดการการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่มีศักยภาพสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนเพื่อให้สามารถจัดการธุรกิจท่องเที่ยวให้เติบโตและสนองตอบความต้องการของชุมชนได้โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการพัฒนาและสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในขณะเดียวกันก็เกิดประโยชน์แก่เศรษฐกิจชุมชนส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงไม่ใช่เรื่องของความร่วมมือระหว่างธุรกิจการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดประโยชน์กับทั้งสองฝ่ายเพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นเรื่องของชุมชนและบุคคลภายนอกให้การสนับสนุนธุรกิจการท่องเที่ยวขนาดเล็ก และส่งเสริมโครงการชุมชนที่มีเป้าหมายหลักเพื่อปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนโดยรวมการท่องเที่ยวโดยชุมชนช่วยให้ชุมชนท้องถิ่นมีอำนาจในการตัดสินใจ กำหนดทิศทาง การท่องเที่ยวและการสร้างความมั่นคงเชิงสังคมและเศรษฐกิจในอนาคตให้กับชุมชน ผ่านการคิดค่าตอบแทนสำหรับกิจกรรมชุมชนจัดทำพื้นฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่นทั้งด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี รวมถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่และวิธีการผลิตของชุมชนมาใช้เป็นต้นทุนในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมก่อให้เกิดประโยชน์ต่อคนในท้องถิ่นได้แก่กิจกรรมที่นำเสนอและเฉลิมฉลองขนบธรรมเนียม ประเพณีและวิถีชีวิตของท้องถิ่น อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรวัฒนธรรม รวมทั้งสร้างความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน เอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกันระหว่างเจ้าบ้านกับผู้มาเยือน การท่องเที่ยวโดยชุมชนมักสนองตอบตลาดการท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่ม (niche market) เช่น การท่องเที่ยวเชิงผจญภัย การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและเชิงเกษตรกรรม โดยการนำสินค้าและบริการที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาสร้างประโยชน์ทางเศรษฐกิจผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยว (สินธุ์, 2546; พจนา, 2546; วีรพล, 2547)

ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-based Tourism) หมายถึง จุดคานของการพัฒนาทุกเรื่องที่มีลักษณะเฉพาะตัวเป็นรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวทางเลือกที่แตกต่างไปจากการท่องเที่ยวทั่วไปอย่างสิ้นเชิงที่ให้ชุมชนซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยวกำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวบนฐานคิดของความเป็นเจ้าของทรัพยากรนั้นโดยการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตและวิธีการผลิตของชุมชน ที่มีอยู่ในท้องถิ่น

มาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดี มีความรู้ความสามารถและบทบาทที่สำคัญในการตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน การสรุปบทเรียน และมุ่งเน้นให้เกิดความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกหลานและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นในวงกว้างโดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ(พจนานา, 2546; วีรพล, 2547; สิ้นธุ์, 2549; ประเวศ, 2555; Goodwin and Santilli, 2009; Association of Southeast Asian Nations (ASEAN), 2016)

หลักการของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการพัฒนาชุมชนที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือ โดยการสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นจากนั้นได้เสนอหลักการของการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism Principles) เพื่อเป็นการช่วยให้เห็นจุดยืนของการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนคือ

1. ชุมชนเป็นเจ้าของ
2. ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและกำหนดทิศทาง
3. ส่งเสริมความภาคภูมิใจของตนเอง
4. ยกระดับคุณภาพชีวิต
5. มีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม
6. คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น
7. ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม
8. เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์
9. เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมของท้องถิ่น และ
10. มีการกระจายรายได้สู่สาธารณะประโยชน์ของชุมชน(พจนานา, 2546 ; Association of Southeast Asian Nations (ASEAN), 2016)

องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

มีอยู่ 4 ด้าน กล่าวคือ 1) ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม 2) องค์กรชุมชน 3) การจัดการ 4) การเรียนรู้ประเด็นสำคัญของแต่ละองค์ประกอบของ CBT ได้แก่

- 1.ด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ประกอบด้วย
  - 1.1 ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และมีวิถีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน
  - 1.2 ชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น
2. ด้านองค์กรชุมชน ประกอบด้วย
  - 2.1 ชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน
  - 2.2 มีปราชญ์ หรือผู้มีความรู้ และทักษะในเรื่องต่าง ๆ หลากหลาย
  - 2.3 ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา
3. ด้านการจัดการ ประกอบด้วย
  - 3.1 มีกฎ-กติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว
  - 3.2 มีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการการท่องเที่ยว และสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้
  - 3.3 มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม

- 3.4 มีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนด้านการเรียนรู้
- 3.5 ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการรับรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง
- 3.6 มีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือนและ
- 3.7 สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน
4. ด้านการเรียนรู้ ประกอบด้วย
- 4.1 ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการรับรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง
- 4.2 มีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน และ
- 4.3 สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบองค์รวม

การท่องเที่ยวแบบนี้จึงมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวมด้วยการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ชุมชนใช้เป็นฐานการผลิต โดยมีวัฒนธรรมและสังคมเป็นตัวขับเคลื่อนเรื่องจิต วิญญาณของชุมชน ในการสร้างสัมพันธ์กันภายในชุมชน และการสัมพันธ์กับภายนอก ในความหมายของการเชื่อมโยง การท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวมมีจุดเด่นคือ ชุมชนเป็นแหล่งข้อมูลหรือแหล่งเรียนรู้เอง มีวิถีชีวิต ชุมชนเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง รวมถึงจัดการทรัพยากรบนพื้นฐาน 3 ประการ คือฐานการเรียนรู้และจัดการโดยชุมชน ฐานองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และฐานพิธีกรรม จึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่น่าจะได้รับความสนใจจาก นักท่องเที่ยว เพราะมีความแตกต่างกับการท่องเที่ยวกระแสหลักอย่างชัดเจน

ผลกระทบทางบวกของชุมชนได้รับจากการท่องเที่ยวโดยชุมชน

1. การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนสนับสนุนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนความอยู่รอดของชุมชนขึ้นอยู่กับฐานทรัพยากรธรรมชาติวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน คนในชุมชนมีความเชื่อมโยงผูกพันกับทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน สร้างความภาคภูมิใจให้กับชุมชนในการเผยแพร่ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากร สร้างสรรค์กิจกรรมการท่องเที่ยวให้ผู้มาเยือนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สร้างความร่วมมือของหน่วยงานในการทำงานเป็นพันธมิตรร่วมกับชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนสนับสนุนการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่บอกถึงอัตลักษณ์ความเป็นชุมชน ความเข้มแข็งของชุมชนจะทำให้ชุมชนสามารถปรับตัวให้อยู่ในสังคมโดยที่ยังคงอนุรักษ์วัฒนธรรมและประยุกต์ให้สอดคล้องกับยุคสมัย มีการสืบทอดสู่คนรุ่นหลังได้อย่างต่อเนื่อง การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างความภาคภูมิใจให้กับคนในชุมชนในการนำเสนอ “ของดี” ชุมชนให้คนภายนอกได้รับรู้ ทำให้เกิดการสืบค้น ถ่ายทอด และฟื้นฟูวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น ชุมชนมีการบริหารจัดการและร่วมกันกำหนดว่าวิถีชีวิตและวัฒนธรรมอะไรบ้างที่ชุมชนพร้อมในการนำเสนอและสร้างการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน ตลอดจนมีแนวทางปฏิบัติตัวสำหรับนักท่องเที่ยว การที่มีนักท่องเที่ยวสนใจแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมคน ท้องถิ่น เป็นตัวกระตุ้นอีกทางหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจและมีชีวิตชีวาในการนำเสนอข้อมูล สามารถสร้างการมีส่วนร่วมให้กับนักท่องเที่ยวในกิจกรรมทางวัฒนธรรมของตน ทำให้เยาวชนคนรุ่นหลังเห็นคุณค่าของชุมชนตนเอง

3. การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนสนับสนุนการพัฒนาคนความภาคภูมิใจในความเป็นท้องถิ่นหรือชาติพันธุ์ความร่วมมือและความสามัคคีของคนในชุมชน การมีพื้นที่ทางสังคม ได้รับการยอมรับจากคนภายนอกเป็นหัวใจสำคัญของการดำรงไว้ซึ่งความเป็นชุมชน การท่องเที่ยวโดยชุมชนช่วยให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมและกำหนดบทบาทของชุมชนต่อการท่องเที่ยวมีกระบวนการในการจัดการความรู้ภายในชุมชน สร้างระบบในการบริหารจัดการและแก้ไขปัญหาการท่องเที่ยวภายในชุมชนโดยชุมชนเอง มีการพัฒนาทักษะและเพิ่มเติมความรู้ใหม่ให้กับสมาชิกในชุมชนในการบริหารจัดการท่องเที่ยวให้คนในชุมชนมีความเชื่อมั่นในการนำเสนอปัญหาและความต้องการกับหน่วยงานภายนอก นำเสนอประสบการณ์และความสำเร็จในการพัฒนากับคนและหน่วยงานที่มาศึกษา-ดูงานนอกจากเป็นการพัฒนา “คนใน” แล้วยังให้การศึกษาให้กับ “คนนอก” ด้วย

4. การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชนและคุณภาพชีวิตคนท้องถิ่นการท่องเที่ยวเป็นการดึงคนจากภายนอกมาเรียนรู้ชุมชน แรงจูงใจที่ทำให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนคือ วิถีชีวิตที่แตกต่าง วัฒนธรรมดั้งเดิม และแหล่งท่องเที่ยวที่มีความอุดมสมบูรณ์ จุดดึงดูด คือ วิถีชีวิตที่เรียบง่ายและมีการดำรงชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติการท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงเป็นรายได้เสริมที่สามารถนำรายได้นั้นไปดำรงชีพโดยที่คนในชุมชนยังคงดำเนินวิถีดั้งเดิมหรือเป็นการสร้างทางเลือกเรื่องรายได้ให้กับบางครอบครัวในการสร้างอาชีพเสริมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว สร้างงานให้กับคนในชุมชนการท่องเที่ยวโดยชุมชนจัดสรรรายได้จากการท่องเที่ยวสนับสนุนกิจกรรมการพัฒนาชุมชนและสาธารณประโยชน์

ผลกระทบทางลบของชุมชนได้รับจากการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ไม่ใช่จะมีแต่เพียงผลกระทบด้านบวกอย่างเดียวแต่ยังส่งผลกระทบด้านลบด้วย แบ่งเป็น ผลกระทบด้านลบประเด็นสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความเสื่อมโทรมของธรรมชาติปัญหาขยะและน้ำเน่าเสีย ทั้งนักท่องเที่ยว ร้านอาหารและที่พัก และน้ำมันจากเรือรับส่งนักท่องเที่ยว จำนวนสัตว์ป่าลดลงหรือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เป็นต้น ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ สินค้าและบริการค่าครองชีพต่างๆ ในชุมชนสูงขึ้นรวมถึงราคาที่ดินก็สูงขึ้น นอกจากนี้ ยังพบปัญหาของผลประโยชน์ส่วนใหญ่ตกเป็นของผู้ประกอบการนอกพื้นที่ เป็นต้น ผลกระทบด้านสังคม ได้แก่ เกิดการอพยพย้ายถิ่นของคนทำให้เกิดปัญหาการขัดผลประโยชน์ของคนในชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนในชุมชน ขาดความกลมกลืนของสถาปัตยกรรมกับชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมเพราะนักลงทุนนอกพื้นที่เข้ามาเป็นเจ้าของอาคารหรือสิ่งก่อสร้างแทนเจ้าของเดิม เป็นต้น (บุญพา, 2554; พิมพ์ลภัส, 2557; สินธุ์, 2557; วรณวิมล, 2558)

ความสุขของชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวโดยชุมชนทั้งด้านบวกและด้านลบที่กล่าวมาข้างต้นส่งผลต่อความสมดุลของชุมชนต่างๆ ที่ในความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มีนักวิชาการได้ให้คำนิยามไว้ว่ามันมุ่งประเด็นไปที่ชุมชนซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยวเป็นผู้กำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวอยู่บนฐานคิดของความเป็นเจ้าของทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้เป็นต้นทุนในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมและต้องไม่ละเลยการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดี ซึ่งความเป็นอยู่ที่ดีของคนในชุมชนก็คือความอยู่เย็นเป็นสุข หรือ ความสุขมวลรวมของชุมชน นั่นเอง ทั้งนี้ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศวະสีได้เคยกล่าวปาฐกถาในการสัมมนานานาชาติว่าด้วยความสุขมวลรวมประชาชาติณสถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย (เอไอที) กรุงเทพ เมื่อเดือนกันยายน 2547 ว่าความสุขอาจเกิดจากการบูรณาการความเป็นอยู่ที่ดีสี่ด้านเข้าด้วยกัน ได้แก่ ด้านแรกคือทางกาย รวมถึง สุขภาพอนามัยความพอเพียงทางเศรษฐกิจและระบบนิเวศที่ดีด้านที่สอง ทางจิตใจรวมถึงการมีความเครียดน้อย ความมีสติและสุขภาพจิตดี ด้านที่สาม ทางสังคม รวมถึงการอยู่ร่วมกันด้วยดีทั้งในครอบครัวในชุมชนและในสังคม รวมถึงการพัฒนาด้านวัฒนธรรมและสันติภาพและด้านที่สี่ ทางจิตวิญญาณ รวมถึงความเมตตา สัมมาทิฐิและเอาตนเป็น

ศูนย์กลางให้น้อยลง “ความอยู่เย็น เป็นสุข ” หมายถึง “สภาวะที่คนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ดำรงชีวิตอย่างมีดุลยภาพทั้งจิต กาย ปัญญา ที่เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นองค์รวมและสัมพันธ์กัน ได้ถูกต้องดีงาม นำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติระหว่างคนกับคน และระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” จากความหมาย “ความอยู่เย็น เป็นสุข ” สามารถกำหนดองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยพื้นฐานร่วมในการสร้างความสุขของมนุษย์ได้ 6 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) การมีสุขภาพ 2) เศรษฐกิจชุมชนเข้มแข็งเป็นธรรม 3) ครอบครัวอบอุ่น 4) การบริหารจัดการชุมชนดี 5) การมีสภาพแวดล้อมดีมีระบบนิเวศที่สมดุล และ 6) เป็นชุมชนประชาธิปไตยมีธรรมาภิบาล ทั้งนี้เมื่อมองในแง่ของการท่องเที่ยวโดยชุมชนสามารถนำองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยพื้นฐานมาผนวกกับปัจจัยที่ก่อให้เกิดความสุข จึงทำให้สามารถแยกออกมาได้เป็น 1. ปัจจัยด้านชีวิตและครอบครัว 2. ปัจจัยด้านสุขภาพ 4. ปัจจัยด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน 5. ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมในชุมชน 6. ปัจจัยด้านจิตใจ 7. ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมของชุมชนและสังคม และ 8. ปัจจัยในงานที่ได้รับผิดชอบ (ธนวัชร. ม.ป.ป.; เสาวลักษณ์.ม.ป.ป.; cddburiam. ม.ป.ป.)

องค์ประกอบและตัวชี้วัดความสุขมวลรวมของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

จากที่มาของการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มาจากบทเรียนของการพัฒนาประเทศที่มีโครงการพัฒนาหลายโครงการแต่ก็ไม่สามารถทำได้เนื่องจากมองที่โครงการเป็นตัวตั้งไม่ได้มองที่ประชาชน ดังนั้น การให้บทบาทและความสำคัญของประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมและรู้สึกเป็นเจ้าของ เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาที่ยั่งยืนในส่วนขององค์กรประชาชน และองค์กรพัฒนาเอกชน เห็นว่าหากจะให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศยั่งยืนต้องมองที่ชุมชนเป็นศูนย์กลาง จึงเกิดแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชนขึ้น เมื่อมองชุมชนเป็นศูนย์กลางจึงต้องถามมองต่อว่า แล้วชุมชนจะมีบทบาทอย่างไร และอะไรคือสิ่งที่ชุมชนต้องกระทำ ดำเนินการและควบคุมป้องกันเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชนแล้วชุมชนได้ประโยชน์และมีความสุขที่แท้จริง

หลายชุมชนในหลายๆ พื้นที่ของประเทศไทยได้ตื่นตัวและนำกระแสการท่องเที่ยวโดยชุมชนเข้าไปใช้พัฒนาชุมชนของตนเองซึ่งก็เกิดผลกระทบกับชุมชนทั้งด้านบวกและลบ ทำให้หลายฝ่ายมองกันว่าจะให้ชุมชนได้รับผลกระทบน้อยที่สุดและชุมชนพึงพอใจมีความสุขกับการนำการท่องเที่ยวชุมชนเข้ามาพัฒนาชุมชน จึงได้เกิดแนวคิดและหลักการของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อเป็นทิศทางในการพัฒนาองค์รวมทั้งหมดของชุมชนด้านการท่องเที่ยว และนี่เองจึงเป็นที่มาของการพิจารณาถึงองค์ประกอบและตัวชี้วัดความสุขมวลรวมของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ว่ามีอะไรบ้าง ทั้งนี้ความสุขมวลรวมของชุมชนที่มีการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community - Based Tourism) คือการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพคำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชน เพื่อชุมชนและชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของ มีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน ดังนั้นองค์ประกอบและตัวชี้วัดความสุขมวลรวมของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน มี 4 ด้าน ได้แก่

1. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม หมายถึง ชุมชนมีความพึงพอใจในการมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และมีวิถีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น
2. ด้านองค์กรชุมชนหมายถึง ชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน มีปราชญ์หรือผู้มีความรู้ และมีทักษะในเรื่องต่างๆ หลากหลาย ภูมิใจในเป็นเจ้าของและการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา
3. ด้านการจัดการหมายถึง ชุมชนพอใจในกฎ-กติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว ยอมรับองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการการท่องเที่ยวที่สามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้ ยอมรับการกระจายผลประโยชน์และมีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

4. ด้านการเรียนรู้หมายถึง ชุมชนเข้าใจและเป็นข้อตกลงร่วมกันในการทำกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถสร้างการรับรู้และสร้างความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่างได้ พร้อมกับมีส่วนร่วมในการจัดระบบการจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน ที่สามารถสร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ทั้งชาวบ้านเองและผู้มาเยือน ได้

วิจารณ์และข้อเสนอแนะ

การนำการท่องเที่ยวโดยชุมชนเข้ามาเป็นประเด็นหรือตัวแบบในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นควรคำนึงถึงศักยภาพชุมชน ความพร้อมของชุมชน ความสุขของชุมชน ต้องยึดหลักการของนำการท่องเที่ยวโดยชุมชนไปใช้เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนคือ ความเป็นเจ้าของ การให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและกำหนดทิศทางส่งเสริมความภาคภูมิใจของตนเองยกระดับคุณภาพชีวิต เพื่อให้มีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อมและยังคงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น กิจกรรมต่างๆ ต้องก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรมที่เข้ามาทำกิจกรรมร่วมกันแล้วก็ต้องเคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ รายได้ที่เกิดขึ้นต้องเกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมของท้องถิ่น และกระจายรายได้สู่สาธารณะประโยชน์ของชุมชนซึ่งการพัฒนาองค์ประกอบและตัวชี้วัดความสุขมวลรวมของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนนี้จะประโยชน์ต่อผู้นำ เช่น จังหวัดที่สามารถนำดัชนีชี้วัดความสุขมวลรวมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างไปวัดผลการพัฒนาจังหวัดควบคู่กับผลผลิตมวลรวมในจังหวัด และชุมชนเองยังสามารถนำดัชนีชี้วัดความสุขมวลรวมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ไปจัดทำแผนแม่บทชุมชนหรือแผนชีวิตของครัวเรือนในชุมชน ทั้งนี้เครือข่ายชุมชนท่องเที่ยวก็ยังสามารถนำดัชนีชี้วัดความสุขมวลรวมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ไปจัดทำแผนพัฒนาเครือข่าย และองค์การการท่องเที่ยวโลกยังสามารถนำดัชนีชี้วัดความสุขมวลรวมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ไปปรับใช้ในระดับสากล

บทสรุป

การพัฒนาองค์ประกอบและตัวชี้วัดความสุขมวลรวมของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน จึงสามารถพิจารณาได้จากความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่เป็นคานของการพัฒนาทุกเรื่องที่มีลักษณะเฉพาะตัวเป็นรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวทางเลือกที่แตกต่างไปจากการท่องเที่ยวทั่วไปอย่างสิ้นเชิงที่ให้ผู้มาเยือนซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยวกำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวบนฐานคิดของความเป็นเจ้าของทรัพยากรนั้นโดยการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต และวิถีการผลิตของชุมชน ที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดี มีความรู้ความสามารถและบทบาทที่สำคัญในการตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน การสรุปบทเรียน และมุ่งเน้นให้เกิดความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกหลานและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นในวงกว้างโดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสิ่งสำคัญ มีองค์ประกอบหลัก 4 ด้าน คือ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ด้าน องค์การชุมชน ด้านการจัดการ และด้านการเรียนรู้ ผลกระทบทางบวกของชุมชนได้รับจากการท่องเที่ยวโดยชุมชนนอกจากจะมีส่วนสนับสนุนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นวิถีชีวิตและวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่บอกถึงอัตลักษณ์ความเป็นชุมชน การพัฒนาคนความภาคภูมิใจในความเป็นท้องถิ่นหรือชาติพันธุ์ ความร่วมมือและความสามัคคีของคนในชุมชน การมีพื้นที่ทางสังคม ยังรวมไปถึงการได้รับการยอมรับจากคนภายนอกและการสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชนและคุณภาพชีวิตคนท้องถิ่นให้ดีขึ้นด้วย

ส่วนผลกระทบด้านลบจะเกี่ยวข้องกับประเด็นสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม ทั้งนี้ องค์ประกอบและตัวชี้วัดความสุขมวลรวมของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน มี 4 ด้าน ได้แก่ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ด้านองค์กรชุมชนด้านการจัดการและด้านการเรียนรู้

เอกสารอ้างอิง

- จิรา บัวทอง. (2557). เศรษฐกิจการท่องเที่ยว (The Visitor Economy) โดย Pacific Asia Travel Association (PATA). *TAT Tourism Journal จุลสารวิชาการการท่องเที่ยว 3(3)* : 26-39.
- โตมร ศุขปรีชา. (2559). Localism & Staycation ที่สุดของการเที่ยว. *TAT Tourism Journal จุลสารวิชาการการท่องเที่ยว2(3)* : 21-27.
- บุญพา คำวิเศษณ์. (2554). รายงานการวิจัยเรื่องข้อมูลพื้นฐานที่ส่งผลต่อการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบมีส่วนร่วม: กรณีศึกษาชุมชนหมู่บ้านวัดเขาตำบลโคกกลอย อำเภอตะกั่วทุ่ง จังหวัดพังงา. วิทยาลัยราชพฤกษ์.
- ประชาชาติธุรกิจออนไลน์. 2559. “ทิศทางตลาดแรงงานปี59” บัญชี-ไอที-วิศวะ-งานชาย” อาชีพดาวรุ่ง. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: HYPERLINK “http://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1456990018”http://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1456990018 (2 มีนาคม 2560).
- ประเวศวะสี. (2555). การท่องเที่ยวโดยชุมชนจุดคานงัดการพัฒนาทุกด้าน. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: dasta_knowledge2.doc.pdf (4 มีนาคม 2560).
- ผู้จัดการ Online. (2551). เชียงใหม่จัดอบรมท้องถิ่นเพิ่มประสิทธิภาพท่องเที่ยวชุมชน. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: <http://www.manager.co.th/Local/ViewNews.aspx?NewsID=9510000096070> (2 มีนาคม 2560).
- พจนาน สนวนศรี. (2546). คู่มือการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน. กรุงเทพฯ: โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ.
- พิมพ์ภัส พงศกรรังศิลป์. (2557). การจัดการการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษา บ้านโคกโคไกร จังหวัดพังงา. *วารสารวิชาการ Veridian E-Journal7 (3)* เดือนกันยายน - ธันวาคม 2557 ฉบับมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ.
- วรรณวิมล ภู่นาค. (2558). ศักยภาพชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน: กรณีศึกษาตลาดน้ำอัมพวา. *Academic Services Journal Prince of Songkla University. 26 (1):* 63-74.
- วีรพล ทองมา. (2547). การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism:CBT) สำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนในเขตที่ดินป่าไม้. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: HYPERLINK “<http://www.dnp.go.th/fca16/file/i49xy4ghqzsh3j1.doc> (2” www.dnp.go.th/fca16/file/i49xy4ghqzsh3j1.doc (2 มีนาคม 2560).
- สินธุ์ สโรบล. (2546). การท่องเที่ยวโดยชุมชน แนวคิดประสบการณ์จากภาคเหนือ. กรุงเทพฯ : โครงการประสานงานวิจัยและพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) สำนักงานภาค.

- (2557). การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: HYPERLINK “http://www.trf.or.th/index.php?option=com_content&view=article&id=957:2012-07-01-03-23-01&catid=35:research-forum&Itemid=146” (4 พฤษภาคม 2560).
- สุดถนอม ตันเจริญ. (2559). การท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อชุมชนและท้องถิ่น. การประชุมวิชาการระดับชาติสหวิทยาการ เอเชียอาคเนย์ 2559 ครั้งที่ 3. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). GDP ไตรมาสที่สี่ ทั้งปี 2559 และแนวโน้มปี 2560 แถลงข่าว 20 กุมภาพันธ์ 2560. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: http://www.nesdb.go.th/nesdb_th/ewt_dl_link.php?nid=5165 (2 มีนาคม 2560).
- เสาวลักษณ์ กิตติประภัสร์. (ม.ป.ป.). ความสุขมวลรวมหรือสังคมอยู่เย็นเป็นสุข: นโยบายสาธารณะที่คนไทยต้องร่วมกันสร้าง (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: [http://www.happysociety.org/uploads/HsoDownload/HYPERLINK “http://www.happysociety.org/uploads/HsoDownload/4/download_file.pdf”4/download_file.pdf](http://www.happysociety.org/uploads/HsoDownload/HYPERLINK%20%22http://www.happysociety.org/uploads/HsoDownload/4/download_file.pdf%224/download_file.pdf) (4 พฤษภาคม 2560).
- องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน). (2559). เอกสารชุดความรู้การท่องเที่ยวโดยชุมชน. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: HYPERLINK “<http://www.dasta.or.th/dastaarea7/attachments/>” [www.dasta.or.th/dastaarea7/attachments/article/HYPERLINK “http://www.dasta.or.th/dastaarea7/attachments/article/118/file1.docx%20\(4”118/file1.docx](http://www.dasta.or.th/dastaarea7/attachments/article/HYPERLINK%20%22http://www.dasta.or.th/dastaarea7/attachments/article/118/file1.docx%20(4%20118/file1.docx) (4 มีนาคม 2560).
- Association of Southeast Asian Nations (ASEAN). (2016). **ASEAN COMMUNITY BASED TOURISM STANDARD**. ASEAN Secretariat: Indonesia.
- Blancas F. J., Lozano-Oyola, M., González M., Guerrero F. M. & Caballero R.. (2011). How to use sustainability indicators for tourism planning: The case of rural tourism in Andalusia (Spain). **Science of the Total Environment** 412-413 (2011): 28–45.
- Harold Goodwin and Rosa Santilli. (2009). **Community-Based Tourism: a success?**. Germany: the German Development Agency (GTZ).